

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 7 Jild 4
2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 7 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

Саидов Сарвар Атабулло ўғли – катта илмий ходим, Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази, илмий тадқиқотлар бўлими.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулов Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент,

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Abduxamidov Islombek

O‘ZBEKISTON AHOLISINING ROSSIYA FEDERATSIYASIDA MEHNAT
MUHOJIRLIGI TARIXI 10-18

Фарманова Гульнара Комилевна

ПОДНЯТИЕ МЕТОДИКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ НА ОБЩЕМИРОВОЙ
УРОВЕНЬ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ 19-24

Индиаминова Шоира Амриддиновна

РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА В САМАРКАНДСКОМ СОГДЕ В ЭПОХУ РАННЕГО
СРЕДНЕВЕКОВЬЯ 25-29

Mirzakhmdamova Dildora Zafarovna

XOTIN-QIZLAR BANDLIGINI TA‘MINLASHDA FARG‘ONA VILOYATIDA
IPAKCHILK ORQALI KASANACHILIK VA UY MEHNATINI RIVOJLANTIRISH 30-35

Ismoilova Parvina

TURKISTON MINTAQASIDAGI INSTITUTSIONAL O‘ZGARISHLAR: ROSSIYA KAPITALI UCHUN
KANALLARNING SHAKLLANISHI (19-ASR OXIRI - 20-ASR BOSHLARI) 36-41

Jomurodov Lazizbek Islomovich

O‘ZBEKISTONDA TERI-TANOSIL KASALLIKLARIGA QARSHI KURASH
JARAYONI 42-46

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Назарова Раъно Рустамовна, Нигматуллаева Гульчехра Нуруллаевна

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ, КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ УСТОЙЧИВОЕ
РАЗВИТИЕ В СФЕРЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ 47-54

Yegamberdiyeva Xurshidaxon Alisherovna

VAGONLARDAN FOYDALANISHNING SIFAT KO‘RSATKICHINI OSHIRISHNI
TADQIQ QILISH 55-61

Mamadaliyev Ulug‘bek

JAHON TURIZMIDA TUROPERATORLIK FAOLIYATINING RIVOJLANISH HOLATI 62-69

Jalilov Arslon Xoshimovich

ТЕМИР YO‘L TRANSPORTINING INNOVASION MUHITDAGI RAQOBATDOSHLIK DARAJASINI
BAHOLASH 70-75

Kamchibekov Farxod Olimjonovich

O‘ZBEKISTON HUDUDLARINING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISHDA MAXSUS
IQTISODIY HUDUDLAR VA KICHIK SANOAT ZONALARINING ROLI 76-82

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Djurayev Lukmon Narzullaevich

ZAMONAVIY O‘ZBEKISTON JAMIYATIDA YOSHLAR IQTISODIY MADANIYATINING
TRANSFORMATSIYALASHUVI 83-87

<i>Norkulov Ubaydulla Umarovich</i> MAHALLADA JINOYATLARNI ERTA ANIQLASHDA JAMOATCHILIK NAZORATINI KUCHAYTIRISHNING IJTIMOYIY-FALSAFIY MEKANIZMLARI	88-92
<i>Пулатов Шердор Нематёнович</i> ДОКТРИНА ЛЮБВИ АЛИШЕРА НАВАИ И МАХАТМЫ ГАНДИ	93-105
<i>Yusupov Murodali Sunnatovich</i> O'ZBEKISTON QISHLOQ XO'JALIGIDA INNOVATSION TIZIMLARNI QO'LLASHNING IJTIMOYIY- FALSAFIY MASALALARI	106-110
<i>Suleymanov Sarvar Sunatullayevich</i> O'ZBEKISTONNING YANGI DAVRGA XOS BO'LGAN MA'NAVIY TEXNOLOGIYALARNING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI	111-116
<i>Shernazarov Ravshan Avazovich</i> SIYOSIY E'TIQOD: UNING TIZIMI VA FUNKSIYASINING FALSAFIY TAHLILI	117-122
<i>Nasrullayev Ravshanxon Sirojxonovich</i> VATANPARVARLIKNI IJTIMOYIY- MADANIY HODISA SIFATIDA AHAMIYATI.....	123-126
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Matkarimova Salomat Ko'ziyevna</i> ALISHER NAVOIY VA HAYDAR XORAZMIY: MUSHTARAKLIK VA O'ZIGA XOSLIK	127-133
<i>Tairova Maxfuza Abdusattorovna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI MAMLAKATSHUNOSLIKKA DOIR RAMZIY VOSITALARNING TARJIMADA QAYTA IFODALANISHI	134-139
<i>Rahimova Maftuna</i> LISONIY BELGI VA ASSOTSIATSIYA	140-143
<i>Umaraliyeva Dildora Taxirjanovna</i> O'ZBEK LATIFALARI, ULARNING TASNIFI VA TO'PLASH BORASIDA OLIB BORILGAN TADQIQOTLAR	144-147
<i>Xursanov Nurislom Iskandarovich</i> O'ZBEK FRAZELOGIK BIRLIKLARINING PRAGMATIK TAHLILI	148-154
<i>Umarov Umidjon Akram o'g'li</i> RAMZ AXRETIPLARINING TASNIFLANISHI VA BADIY TAHLILI	155-159
<i>Облоқулова Шахло Асрор қизи</i> ЗАМОНАВИЙ ЖАҲОН АДАБИЁТИДА ТАОМ ДИСКУРСИ	160-164
<i>Nazarova Lola Maqsadilla qizi</i> KORPUS LINGVISTIKASI: BNC KORPUSINING FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI	165-170
<i>Umarxonova Dilafruz Murotjonovna</i> “MARDLIK” VA “QO'RQOQLIK” KONSEPTLARINING AKSIOLINGVISTIK TAHLILI	171-175
<i>Yunusova Ganjina Rustamovna</i> NAZMDA YO'L XRONOTOPINING BADIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI	176-180
<i>Мусаев Файзулло Оманович</i> АРАБ ДУНЁСИДА “МАСАЛ” ИЛМИНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА РИВОЖИ	181-186

<i>Ubaydullayeva Dilafruz Fazliddinovna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILIDAGI "ANGER" VA "G'AZAB" ATAMALARINING ETIMOLOGIK VA LEKSIKOGRAFIK TAHLILI	187-192
<i>Narmuratov Zayniddin Radjabovich</i> FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR KOMPONENTLARI TAHLILI VA ULARNING STRUKTURAVIY MODELLARI	193-196
<i>Masharipova Nargiza Otaxonovna</i> TARIXIY-BADIIY ASARLAR TARJIMASIDA DINIY VA TARIXIY SO'ZLAR TARJIMASI MUAMMOSI	197-201
<i>Икромова Нугина Ойбековна</i> ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ЗАГЛАВИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ	202-207
<i>Najmiddinova Mehriqul Najmiddin qizi</i> NEGATIVLIKNI IFODALOVCHI TEXNIKAGA OID TERMINLARNING QIYOSIY TADQIQI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA)	208-213
<i>Eshniyazova Maysara Beknazarovna</i> "NAZMUL JAVOHIR" ASARIDA G'OYAVIY BADIY POETIKA	214-221
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Саидов Ақром Акмалович</i> ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ЖАЗОНИ ИЖРО ЭТИШ СИЁСАТИ ҲАМДА УНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	222-230
<i>Raimova Nargiza Doroyevna</i> TIJORAT MAXFIY MA'LUMOTLARINI HIMOYA QILISH: INTELLEKTUAL MULK HUQUQI SOHASIDAGI QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI	231-237
<i>Умурзақов Жасурбек Қосимжанович</i> КРИПТО-АКТИВЛАР НОҚОНУНИЙ АЙЛАНМАСИ БИЛАН БОҒЛИҚ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР УЧУН ЖАВОБГАРЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	238-242
<i>Nurmatatova Noila Doniyorovna</i> KONSTITUTSIYAVIY SUDLOV ORGANI TOMONIDAN FUQAROLAR VA YURIDIK SHAXSLARNING SHIKOYATINI KO'RIB CHIQUISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	243-248
<i>Muxammadjonov Jasurbek Jaxongir o'g'li</i> FUQAROLARNING TADBIRKORLIK BILAN SHUG'ULLANISH HUQUQINING XALQARO VA MINTAQAVIY HUQUQIY KAFOLATLARI	249-260
<i>Адилбаев Бекбосын Абатбаевич</i> FUQAROLIK-HUQUQIY ВАКИЛЛИК ТУШУНЧАСИ, МОҲИЯТИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	261-267
<i>Турсунбоев Сардор Муроджон ўғли</i> ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ ТИЗИМИДА ТЕРГОВ ТУЗИЛМАЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	268-275
<i>Mukumov Bobur</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA GERMANIYA FEDERATIV RESPUBLIKASIDA TOVAR BELGILARINI HUQUQIY MUHOFAZA QILISH MASALALARI	276-282
<i>Nabiev Firuz Xamidovich</i> INTELLEKTUAL MULK SOHASIDAGI XALQARO HUQUQIY NORMLARNI O'ZBEKISTON	

RESPUBLIKASI QONUNCHILIGIGA IMPLEMENTATSIYA QILISHDA “MOSLASHUVCHANLIK” KONTSEPTSIYASINING O’RNI	283-289
<i>Калимбетов Ерназар</i> ГРАЖДАНСКИЕ ПРАВА В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: ПОНЯТИЕ, ВИДЫ И СОДЕРЖАНИЕ В КОНТЕКСТЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ	290-297
<i>Ibrohimov Azimjon Abdumotamin o'g'li</i> KORPORATSIYANI AMALDA BOSHQARUVCHI SHAHSLAR JAVOBGARLIGI	298-306
<i>Ходжаева Ширин</i> ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ РИСКОВ, СВЯЗАННЫХ С ПРЕДДОГОВОРНЫМИ ОТНОШЕНИЯМИ	307-317
<i>Маматкулов Камолiddин Галабаевич</i> ТАҚИҚЛАНГАН ЭКИНЛАРНИ ЕТИШТИРИШ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАРНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА ИСБОТЛАНУВЧИ ҲОЛАТЛАР ВА УЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ	318-323
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Nazarova Ra'no Sidiq qizi</i> HUQUQBUZARLIKKA MOYIL BO'LGAN BOLALARDA O'Z-O'ZINI NAZORAT QILISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	324-329
<i>Fayzullayeva Gulchexra Sharipboyevna</i> UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTAB O'QITUVCHISI KASB STANDARTINING MAZMUN TAHLILI	330-341
<i>Hamidova Laylo Kamildjonovna</i> OLIV PEDAGOGIK TA'LIMDA ARALASH O'QITISH MODELLARIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI	342-346
<i>Ajiniyazova Sholpan Saparniyazovna, Uteniyazov Karimbay Kuanishbaevich</i> MAKTABDA KIMYOVIY MASALALARNI ECHISH BO'YICHA MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISH SHAKILLARI	347-357
<i>Rasulova Dilafruzxon Sharobiddin qizi</i> GLOBAL PEDAGOGIK SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHDA TALABALAR KOMPETENSIYASIGA METODIK YONDASHUVLAR	358-363
<i>Kenjaboyev Sharifjon Shuxrat o'g'li</i> INDIVIDUAL-KABIY RIVOJLANISH – PEDAGOGLIK KASBI TARBIYASINING AJRALMAS QISMI SIFATIDA	364-369
<i>Jalilov Umidjon Jahongirovich</i> OG'IR ATLETIKA MASHQLARINING AMALGA OSHIRISH USLUBIYATI	370-375
<i>Najmiddinova Gulnora Najmiddin qizi</i> OLIV TA'LIM TIZIMIDA SUN'IY INTELLEKT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MEKANIZMLARI	376-381

Received: 30 June 2024
Accepted: 5 July 2024
Published: 15 July 2024

Article / Original Paper

FORM OF ORGANIZING EXERCISES ON SOLVING CHEMICAL PROBLEMS AT SCHOOL

Ajiniyazova Sholpan Saparniyazovna

Assistant, Karakalpak State University named after Berdak

Uteniyazov Karimbay Kuanishbaevich

PhD in Chemistry, Associate professor. Karakalpak State University named after Berdak

Abstract. In this article, the forms of organizing chemistry problem-solving exercises in the teaching of chemistry in general secondary schools: frontal education in the classroom, learning to solve problems while working in groups, individual exercises on solving chemical problems in the classroom under the guidance of the teacher, individual exercises on solving chemical problems in the classroom under the guidance of the teacher, programmed education, independent work of students, self-completion of direct and inverse problems, methods of organizing teaching with the help of a tutor are presented.

Key words: training, chemical problem, frontal education, independent work, programmed education, direct and inverse problems, tutor.

MAKTABDA KIMYOVIY MASALALARNI ECHISH BO'YICHA MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISH SHAKILLARI

Ajiniyazova Sholpan Saparniyazovna

Assistent, Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Uteniyazov Karimbay Kuanishbaevich

K.f.n, docent, Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida kimyo fanini o'qitishda kimyodan masalalarni echish mashg'ulotlarini tashkil etish shakillari: sinfda frontal ta'lim, guruhlarda ishlashda masalalarni echishga o'rganish, o'qituvchi rahbarligida sinfda kimyoviy masalalarni yechish bo'yicha individual mashg'ulotlar, o'qituvchi rahbarligida sinfda kimyoviy masalalarni yechish bo'yicha individual mashg'ulotlar, dasturlashtirilgan ta'lim, o'quvchilarning mustaqil ishi, to'g'ridan-to'g'ri va teskari masalalarni o'z-o'zidan tuzish, repetitor yordamida o'qitishni tashkil etish usullari keltirilgan.

Kalit so'zlar: mashg'ulot, kimyoviy masala, frontal ta'lim, mustaqil ishi, dasturlashtirilgan ta'lim, to'g'ridan-to'g'ri va teskari masalalar, repetitor.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I7Y2024N52>

“Ta’lim to’g’risida”gi va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to’g’risida”gi qonunlarga muvofiq, umumta’lim fanlarini o’qitishning uzluksizligi va izchilligini ta’minlash, zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat ta’lim standartlarining yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishni tashkil etish maqsadida O’zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-

sentyabrdagi “Ta’lim to’g’risida”gi O’RQ –637 qonuni [1], o’rta umumiy ta’lim to’g’risida nizom [2]. Ushbu hujjatlarning har birida mamlakatimiz ta’limini rivojlantirish yo’nalishlari ko’rsatilgan, uning bosqichlari bo’yicha ustuvor masalalar belgilangan. Kimyoviy masalalarni yechishni o’rganishga doimo katta ahamiyat berilgan. O’qituvchi rahbarlik qilishi mumkin bo’lgan dasturlarda masalalar yechishga o’rgatishning tizimli yondashuvi belgilab berilgan, ularning muntazam amalga oshirilishi o’quvchilarda kimyoviy tafakkurni shakllantirish imkonini beradi [3].

Sinf bilan ishlash, sinfda frontal ta’lim. Dars ta’limning asosiy tashkiliy shaklidir. Shu sababli, ko’pgina kimyoviy masalalarni yechishni o’rganish sinfda amalga oshiriladi. Bunday holda, standart harakatlar ketma-ketligi amalga oshiriladi

- yangi materialni o’zlashtirishga tayyorgarlik;
- material bilan tanishish;
- mashqlar orqali mustahkamlash
- o’zlashtirish sifatini oraliq tekshirish;
- o’zlashtirilgan bilimlarni qo’llash bo’yicha mazmunli masalalarni yechish;
- baholash orqali yakuniy tekshirish.

Bunday ta’lim strategiyasi o’quvchilar tomonidan bilimlar yig’indisini o’zlashtirishga qaratilgan. O’qituvchi axborotni uzatuvchi va boshqaruvchi vazifasini bajaradi. U o’quvchilarga ma’lumot uzatadi va o’zlashtirish jarayonini nazorat qiladi, fikr-mulohazalarni bildiradi.

O’qituvchining o’rni faol, tashabbus undan chiqadi, o’quvchilar passiv ravishda bilim oladi[4]. Ularning faolligi bir nechta sonli savollarda yoki nazorat va mustaqil ishlarni bajarishda namoyon bo’ladi. Butun sinf o’quvchilari uchun kimyoviy masalalarni yechish bo’yicha frontal mashg’ulotlar bundan mustasno emas. Kimyo o’qitish amaliyoti shuni ko’rsatadiki, 7 dan 11 gacha barcha sinflarda o’qituvchilar tomonidan qo’llaniladigan kimyoviy masalalarni yechish o’qitish metodikasi taxminan bir xil. Boshidanoq o’qituvchining o’zi masalani doskada yechadi yoki proyektor yordamida tayyor yechimni ko’rsatadi. Qoida tariqasida, o’qituvchi o’quvchilarga har qanday kimyoviy masalani yechishda bajariladigan harakatlar ketma-ketligini tavsiya qiladi:

1. Masalaning holatini o’qing.
2. Shartni yozing.
3. Yechim rejasini tuzing.
4. Yechimni umumiy ma’noda to’ldiring.
5. Hisob-kitoblarni bajaring.
6. Masalaning yechimini tekshiring.
7. Javobni yozing.

So’ngra o’quvchilar boshqa masala shartini o’qiydilar, uni birgalikda yoki mustaqil tahlil qiladilar, ma’lumotlarni daftarga yozib, o’qituvchi taklif qilgan model bo’yicha yechimga o’tadilar [5]. Agar bunday turdagi kimyoviy masalalarni yechish birinchi marta yuzaga kelsa, u holda o’quvchilarga ushbu turdagi masalalarni bajarish uchun aniq algoritmik retsept taklif etiladi [6]. Har qanday kimyoviy masalalarni bajarishda mantiqiy sxemalardan samarali foydalanish mumkin. Ular sizga materialni ixcham shaklda taqdim etish, eng muhimlarini ajratib ko’rsatish imkonini beradi. Yechishga o’rgatish shartni tahlil qilishdan boshlanadi. O’qituvchi doskaga masala shartini qisqacha yozib qo’yadi. Yechim rejasini tuziladi, iloji bo’lsa, yechim umumiy tarzda amalga oshiriladi. Tipik kimyoviy masalalarni yechishda yechim rejasini

tuzishni o'quvchilarning o'zlari bajarishlari mumkin. Ishning bu bosqichi tugagach, shartda keltirilgan ma'lumotlardan foydalanib masala yechiladi, yechimning to'g'riligi tekshiriladi va shundan keyingina masala to'g'ri yechilganligi to'g'risida xulosa chiqariladi va javob qayd qilinadi. Har bir bajarilgan harakat to'liq sharh bilan birga keladi. O'qituvchi alohida o'quvchilarni ishga jalb qilishi mumkin, o'quvchilarning aksariyati passiv bo'lib qoladi. Kimyoviy masalalarni yechishni o'rganishning bu usuli eng keng tarqalgan, ammo u kamchiliklardan xoli emas. O'quvchilarning faolligi doskadan yechimni ko'chirish bilan cheklanadi. Har bir o'quvchi o'qituvchini diqqat bilan tinglaydi va haqiqiy o'quv jarayonida amalda bo'lmaydigan ish bilan qiziqadi deb taxmin qilinadi. O'rganish o'rtacha sur'atda amalga oshiriladi. Shu sababdan ham hamma o'quvchilar masalani yechish mantig'ini darhol anglab etavermaydi. O'quvchilar xotirasiga katta yuk tushadi, bu siqilishga va natijada sezilarli darajada ortiqcha yuklanishga olib keladi. Yozuv malakasiga ega bo'lmagan yoki melanxolik temperamentga ega bo'lgan, charchagan va oddiygina tushuntirish ipini yo'qotgan, ularning oldida bajarilgan harakatlarni tushunish sinf o'quvchilarining ayrim o'quvchilari uchun masalani tushuntirish va yechish uchun sarflangan vaqt kechikish va yo'qligi sababli yo'qoladi. Eng qobiliyatli o'quvchilar yechim tamoyilini tushunib, darsga qiziqishni yo'qotadilar, chalg'itishni boshlaydilar, ular uchun o'qish vaqtidan oqilona foydalanilmaydi. Orqada qolgan o'quvchilar o'qituvchining tushuntirishlarini tushunishni to'xtatib, o'zlarini ongli ravishda ishlashda davom etayotgandek ko'rsatishadi. O'quvchilarning hech bir toifasi uchun ish ular olishi mumkin bo'lgan foyda keltirmaydi[7]. O'quvchilar harakatlarining motivatsiyasi ham yetarli emas, aksariyat hollarda u tashqi xarakterga sabab bo'ladi. O'quvchilar bilim olish uchun ichki ehtiyojni sezmaydilar, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish zarurati, o'rganish formal bo'ladi. O'quvchi yaxshi ball olishga, sifatsiz bilim olishga harakat qiladi. Yukni kamaytirish uchun o'quvchilarga yechimga umumiy yondashuvni ishlab chiqish imkonini beruvchi sxema va belgilar yordamida muayyan turdagi masalalarni yechish taklif etiladi Tipik masalalarning yechimini batafsil tahlil qilgandan so'ng, o'qituvchi uni yechishning asosiy bosqichlarini shakllantiradi. O'quvchilar algoritmik retseptni daftarlariga yozadilar va uni hozirgina bajargan masala yechimi bilan solishtiradilar [8]. Mashg'ulotning ushbu bosqichida o'qituvchi frontal suhbat o'tkazadi va o'rganilayotgan material qanchalik o'zlashtirilganligini ochib beradi, o'tilgan mavzularni takrorlash, lekin tezroq sur'atlar bilan o'quvchilar bilan aloqa o'rnatish imkoniyati yaratiladi. Kuchli o'quvchilar uchun ular qo'shimcha masalalar beradi yoki ularni zaif o'quvchilar bilan ishlashga jalb qiladi. Shu bilan birga, frontal ish kichik guruhlarda ishlashga aylanadi. O'quvchilar tomonidan yozilgan yozuvlar o'rganilayotgan materialni yanada mustahkam va ongli ravishda o'zlashtirishga yordam beradi. Biz birikmadagi elementning massa ulushini aniqlash masalasini yechishdagi harakatlar ketma-ketligini keltiramiz.

- 1.Moddaning formulasini tuzing.
- 2.Birikmadagi elementning massa ulushini hisoblash formulasini yozing.
- 3.Murakkab moddaning nisbiy molekulyar massasini hisoblang.
- 4.Murakkab modda tarkibidagi element massasining nisbiy qiymatini hisoblang.
- 5.Hisoblangan qiymatlarni massa ulushini hisoblash formulasiga almashtiring va javobni hisoblang.
- 6.Teskari masalani yechish orqali javobni tekshiring.
- 7.Javobni tuzing.

Taxminan shunday algoritmik retseptlar ishlab chiqilishi yoki eng tipik kimyoviy masalalarni yechish uchun tanlanishi mumkin [9].

O'quvchilarning keyingi faoliyati shunga o'xshash masalalarni bajarishga qisqartiriladi. Frontal ish individual ishlarga aylanadi, o'quvchilar algoritmik retseptdan foydalanadilar va shunga o'xshash masalalar bilan ishlaydi yoki samarali ish paytida ular bir qator harakatlarni takrorlaydilar, ular ko'proq eslab qoladilar, qayta o'ylashadi va o'zlari bilgan faktlar bilan bog'lanadilar[10]. Bu esa ularning ongida yangi aloqalarning shakllanishiga olib keladi. Afsuski, masalani yechishga o'rgatishning bunday usuli bilan o'quvchilarning faol faoliyati faqat ta'limning oxirgi bosqichida mumkin bo'ladi. Bungacha ko'pchilik o'quvchilar passiv tinglovchi sifatida harakat qilishadi, ularning faolligi tushuntirish bosqichlarini belgilashda namoyon bo'ladi. O'quvchilarning bu faoliyatini ijodiy deb atash mumkin emas. O'quvchilarning faoliyati faqat mustaqil ish paytida faollashadi, darsda vaqt etishmasligi sababli, qoida tariqasida, darsdan tashqari vaqtga o'tkaziladi. Darsda masalani qanday yechishni tushunmagan o'quvchi uchun bu bosqich ham deyarli foydasiz bo'lib qoladi, chunki u shunchaki masalani bajarmaydi. O'qituvchi sinf bilan frontal ishlagan holda ma'lum darajada bilimlarni o'zlashtirish, fikr bildirish va o'quv jarayonini tuzatish jarayonini boshqaradi. O'quvchilar yakka tartibda ishlaganda, o'qituvchi bunday imkoniyatdan mahrum bo'ladi, garchi u individual o'quvchida xatolikni sezsa ham, unga tuzatish kiritish va o'quvchini yo'naltirish qiyin, chunki agar maslahat bersa u boshqalarning ishini tartibsizlantirishi mumkin. Amaliyotda o'qituvchi darsdan so'ng o'quvchilarga test ishini taklif qilsa va uni tekshirgandan so'ng yo'l qo'yilgan xatolarni tahlil qilsagina yuqori natijaga erishish mumkin. O'qituvchi sinf bilan frontal ishlagan holda ma'lum darajada bilimlarni o'zlashtirish, fikr bildirish va ta'lim jarayonini tuzatish jarayonini boshqaradi. Ammo bu vaqtga kelib, ko'pchilik o'quvchilar masalada nima muhokama qilinganini deyarli eslay olmaydilar. Trening asl nusxadan unchalik farq qilmaydi, qisqa sharh "zaif" o'quvchilarga foyda keltirmaydi, agar mulohazalar batafsilroq aytilsa, "kuchli" o'quvchilar zerikib qolishadi. Oqibatda o'qituvchilar ta'lim jarayonining nazoratsizligi va o'quvchilar o'rtasida o'rganish uchun ichki motivatsiyaning yo'qligi sababli sinfda kimyoviy masalalarni yechishda o'rgatish amaliyotini o'tkazishga tayyor bo'lmaydilar. Mana, vaziyatni yaxshi aks ettiruvchi ma'lumot. Bunday treninglar faqat faktlarni yuzaki o'zlashtirishga olib kelishi mumkin, ammo bilimlarni chuqur o'zlashtirishga olib kelmaydi "[11].

Guruhlarda ishlashda masalalarni yechishga o'rganish. O'qituvchi va metodistlar so'nggi paytlarda o'quvchilarning kimyo fanini o'rganishga bo'lgan qiziqishlari sezilarli darajada pasayganligini ta'kidladilar [12] Shu sababdan ham bir necha yillardan buyon o'qitishning yangi uslub va shakllarini izlash qizg'in davom etmoqda. O'qitishning yangi texnologiyalari ishlab chiqilmoqda: To'plam-modulli, JO'U (jamaoviy o'qitish usuli), nazorat va tuzatish, integral, GAMO'T(global axborot muhitida o'qitish texnologiyasi) va boshqalar [13]. Ular ko'p jihatdan o'quvchilarning frontal faoliyatini tashkil etish va faolligi va mustaqilligini oshirishga asoslanadi, ta'limning asosiy shakli esa dars bo'lib qolaveradi. Guruhlarda o'qitish sizga o'quvchilarning yangi rollarini — maslahatchilar, yetakchilar, kuzatuvchilar bajarishi orqali sinfdagi faolligini faollashtirishga imkon beradi [14]. Shu bilan birga, o'qituvchi umumiy tuzatish funksiyalarini bajaradi va guruhlarning ishini nazorat qiladi, nazoratni amalga oshiradi. Shu bilan birga, bilimlarning ko'p qismini o'quvchilar mustaqil ravishda o'zlashtirganiga qaramay, ta'lim jarayonining boshqarilishi ortadi. Guruhda o'qitishdan foydalangan holda darslarni tashkil etish va o'tkazishdan asosiy maqsad o'quvchilarning bilim

olishdagi faolligi va mustaqilligini oshirish orqali ularni rivojlantirishdir. O'quvchilar nafaqat o'quv materialini o'zlashtiradilar, balki ular muloqot qilishni o'rganadilar, turli rollarda harakat qiladilar, o'zlarining qobiliyatlari va imkoniyatlarini obyektiv baholaydilar. Ta'limning guruh shaklidan foydalangan holda darslarni o'tkazish uchun o'qituvchidan ko'p tayyorgarlik ishlari talab qilinadi. U algoritmik retseptlarni ishlab chiqadi yoki tanlaydi, o'quvchilar ishlay oladigan ma'lumotnoma sxemalari va masalalarini tayyorlaydi [15]. Ushbu metoddan foydalanish ham hisoblash, ham sifat kimyoviy masalalarni o'qitish va yechishda muvaffaqiyat qozonadi. Ular o'quvchilarga qiyinligi ortib borayotgan tartibda taklif etiladi. Ish uchun nafaqat tarqatma materiallar, balki mustaqil ishda qo'llaniladigan kerakli ma'lumotnoma ma'lumotlari va formulalar bilan jadvallar ham chiqariladi, o'quvchilar kerakli mavzularni qiyinchilik bilan topib, eslatmalar va darsliklardan foydalanishlari mumkin.

Yechimga to'g'ri yondashuvni tanlash uchun yo'naltirish tizimi yoki darsning texnologik xaritasi yordam beradi. O'quvchilar taklif qilingan harakatlar ketma-ketligidan foydalangan holda oddiy kimyoviy masalani mustaqil ravishda bajaradilar. Qiyinchiliklar bo'lsa, ular maslahatchi yoki o'qituvchining yordamiga murojaat qilishlari mumkin. Individuallashtirish va ishlash uchun, qoida tariqasida, murakkablikning uch darajasiga ega bo'lgan, ishni soddalashtirish uchun har bir daraja ma'lum bir rang belgisi (qizil, sariq, ko'k) bilan belgilanadigan tabaqalashtirilgan masalalar tizimi qo'llaniladi. Belgilash tizimidan foydalanib, o'quvchilar o'zlari uchun optimal deb hisoblagan darajadagi masalalarni yechishni o'rganishlari mumkin. Masalalar, agar kerak bo'lsa, qoralama bo'yicha yechiladi va faqat tekshirilgan natija hisobga olishning oqilona shakliga rioya qilgan holda masalalarni yechish uchun maxsus daftarlarga o'tkaziladi. Yechish uchun taklif qilingan kimyoviy masalalar hatto eng tayyor o'quvchilar uchun ham juda qiyin bo'lib qolsa, o'lik vaziyat yuzaga kelishi mumkin, bu holda bitta o'qituvchi maslahatchi sifatida ishlaydi va guruhli o'qitish aslida frontalga aylanadi. Tayyorgarlik darajasi har xil bo'lgan sinflar uchun bunday darslar uchun turli darajadagi uchta masaladan bir oz ko'proq hajmga ega bo'lish kerak. O'qitishning bu shaklida ijodiy masalalardan foydalanish mumkin. P.A.Orjekovskiy [16] fikricha, aniq bir o'quvchida uni yechishning tayyor usullari bo'lmasa, uni ijodiy deb hisoblash mumkin. Shuning uchun faqat o'ta qiyin bo'lgan masalalarni ijodiy deb hisoblamaslik kerak. Teskari aloqani o'rnatish uchun test masalalari qo'llaniladi, ular kichik sonli eng muhim asosiy savollar va masalalarni o'z ichiga oladi [17].

O'quvchilar test savollariga javob berar ekan, o'zlashtirilgan bilimlarni yana bir bor tahlil qiladilar, ongida takrorlaydilar, qayta o'ylaydilar, turli nuqtai nazardan ko'rib chiqadilar, umumlashtiradilar. O'quvchilarning bir-birlariga masalaning yechimini talaffuz qilishda ko'pincha o'zaro tekshirish qo'llaniladi. O'qituvchi o'z ishida rivojlanayotgan texnologiyadan foydalangan holda dars tayyorlash uchun juda katta mehnat qilishi kerakligini yana bir bor ta'kidlaymiz. Sinfda kimyoviy masalalarni yechish bo'yicha treninglar kursning turli mavzularini o'rganish jarayonida seminar shaklida ham amalga oshirilishi mumkin. [18].

O'qituvchi rahbarligida sinfda kimyoviy masalalarni yechish bo'yicha individual mashg'ulotlar.

Masalalarni yechishni o'rganishdagi individual ish o'rgatish yoki nazorat qilish xarakteriga ega bo'lishi mumkin (bu ham o'rganishni istisno qilmaydi). O'quvchilar variantlarga muvofiq individual masalalar bilan kartalarni olishadi. O'quvchilar turli masalalarni olish holatlari bo'lishi mumkin. Ba'zan bu maqsadlar uchun kursning alohida

mavzulari bo'yicha qo'llanmalar ishlab chiqiladi yoki ishchi daftarlardan foydalaniladi. Darslarni o'tkazishda tarqatma materiallar to'plami standart bo'lishi mumkin, o'quvchining o'zi o'zi uchun zarur deb hisoblagan murakkablik darajasidagi masalalarni tanlaydi [19]. O'qituvchi o'quvchilarga masalalarni yechishda, ularni doskaga yozish yoki qo'shimcha proyektor orqali ko'rsatish uchun asosiy harakatlar sxemalarini taklif qiladi (birinchi variant batafsilroq tushuntirishlarni o'z ichiga oladi). Sxemalar o'quvchilarga tarqatma materiallar bilan birga berilishi mumkin. Kimyoviy masalalarni yechish bosqichlari o'quvchilar tomonidan yechish boshlanishidan oldin daftarga yozib qo'yiladi.

Birinchi masalalarning qiyinchilik darajasi tenglashtirilishi kerak, ammo bu o'quvchilarga turli xil murakkablikdagi masalalar taklif qilinishini istisno qilmaydi. O'qituvchi ishni tez bajargan o'quvchilarga bajarish jarayonida qo'shimcha masalalarni, asosiy masalalardan farqli ravishda taklif qilishga tayyor bo'lishi kerak. Ta'limning ushbu shaklida qayta aloqaga quyidagicha erishish mumkin: o'qituvchi o'quvchilar tomonidan bajarilgan masalalarni to'playdi va ularning e'tiboriga masalalarga to'g'ri javoblarni etkazadi. Xuddi shu natijaga ega bo'lgan o'quvchilar qo'llarini ko'taradilar. Ushbu uslub ma'lum darajada faoliyat natijalarini aniqlashga imkon beradi, o'qituvchining yakuniy xulosasi faqat masalalarni tekshirgandan va yo'l qo'yilgan xatolarni tahlil qilgandan keyin amalga oshirilishi mumkin. Siz o'quvchilarni masalalarni bajarishda qoralama qog'ozidan foydalanishga taklif qilishingiz mumkin, bu holda o'quvchi nusxasini taqdim etadi va yechimning o'zi sinfda yoki uyda tahlil qilishni davom ettirishi mumkin. Individual ta'limdan foydalanishda asosiy maqsadga erishiladi, o'quvchi qisqa vaqt ichida masalaning yechimini ko'p marta o'z fikridan o'tkazadi, uni qayta ko'rib chiqadi. Shundan so'ng, shunga o'xshash kimyoviy masalalarni yechish murakkablikning yuqori darajasida ham to'liq muvaffaqiyatli amalga oshiriladi.

Agar o'quvchilar o'rganilayotgan turdagi masalalar bilan tanish bo'lmasa, unda uchtadan ko'p bo'lmagan murakkab va bir turdagi, to'g'ridan-to'g'ri yoki teskari masalalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Proyektor yordamida ba'zi masalalarning to'g'ri yechimini ko'rsatish mumkin, bu esa o'rganish samarasini biroz oshiradi. O'quvchilar biron bir masalani bajara olmasalar ham, bunday imkoniyatni ta'minlashi kerak. Bunday holda, o'quvchilar o'z xatolarini qilgandan so'ng darhol tushunishlari uchun uni bevosita o'sha darsda tahlil qilish talab etiladi. Bunday holda, uyda o'quvchilarga qo'shimcha shunga o'xshash masala taklif etiladi. Uning qarori natijalari o'qituvchi tomonidan keyingi darsda sinfda bajarilgan ishlarni tahlil qilishda ko'rib chiqiladi. Agar ish nazorat qiluvchi xususiyatga ega bo'lsa, u holda masalalar o'qituvchi tomonidan yoki variantlar bo'yicha yoki har bir o'quvchi uchun alohida tanlanishi mumkin, bu tabiiy ravishda o'quv boshqaruvini biroz qiyinlashtiradi va natijalarni tekshirishni sekinlashtiradi. O'qituvchi darsni tashkil etishda ham, uni o'tkazishda ham katta kuch sarflashi kerak.

Individual ishlash va o'quvchilar bilimni baholash uchun so'nggi paytlarda ko'pincha shaxsiy kompyuterga (shaxsiy elektron kompyuter) moslashtirilgan, javoblar tanloviga ega test masalalari ko'proq qo'llanila boshlandi. Testlardan foydalanish o'qituvchiga masalalar bajarilganligini tekshirishni osonlashtiradi, ammo test yordamida kimyoviy masalalarni yechishni o'rgatish deyarli mumkin emas, faqat to'g'ri javobning yo'qligi yoki mavjudligi faktini aytish mumkin, bu har doim ham to'g'ri yechimga teng emas. Ko'rinib turibdiki, o'quvchilar va bitiruvchilarning katta qismida kimyoviy masalalarni yechish ko'nikmalari yetishmasligining sabablaridan biri maktabda kimyo o'qitishda test sinovlarining keng qo'llanilishidadir [20].

Dasturlashtirilgan ta'lim. Dasturlashtirilgan ta'lim nazariyasi 40-50-yillarda rivojlana boshladi. 20-asr AQShda, keyin Evropada Bu o'qitish texnologiyasining rivojlanishi texnik jihatdan murakkab o'qitish tizimlari nazariyasi va amaliyotining rivojlanishiga turtki berdi. Dasturlashtirilgan ta'lim — bu o'quv dasturiga muvofiq bilim va ko'nikmalarni kompyuterda o'qitish vositalari yordamida nisbatan mustaqil va individual ravishda o'zlashtirishdir. An'anaviy ta'limda o'quvchi odatda masalaning to'liq matnini o'qiydi va uni yechish bo'yicha ishi deyarli hech qanday tarzda nazorat qilinmaydi, tartibga solinmaydi. Dasturlashtirilgan ta'limning asosiy g'oyasi — o'quv dasturi yordamida o'quvchining o'rganish, ta'lim faoliyatini boshqarishdan iborat.

Ushbu ishda dasturlashtirilgan ta'limga oid material uning turlari, tamoyillari, vositalari va imkoniyatlari keltirilgan. Shu sababli ham o'rganishda bilimlarni o'zlashtirishga umumiy yondashuv shakllanadi, aqliy harakatlarni bajarish qobiliyati rivojlanadi [21]. Kimyoning nazariy asoslarini o'rganishda dasturlashtirilgan ta'lim ko'proq qo'llaniladi. Biroq, bu ta'lim texnologiyasi kimyoviy masalalarni o'rgatishda ham, yechishda ham qo'llanilishi mumkin. Kimyoviy masalalarni yechish uchun dasturlashtirilgan ta'lim ta'lim jarayonini boshqarishni yanada samarali qilish imkonini beradi. Ta'limning ushbu shakli bilan o'quvchilarga nafaqat algoritmik retsept, balki ko'rsatmalar tizimi taklif etiladi, unga rioya qilgan holda o'quvchi masalani mustaqil yechishni muvaffaqiyatli amalga oshiradi. Masalaning yechimi mantiqiy jihatdan o'zaro bog'langan kichik qismlarga bo'linadi. Mantiqiy bog'langan harakatlar ketma-ketligini ketma-ket bajarishdan maqsad faqat javob olish emas, balki bu turdagi masalalarni bajarish mantig'ini tushunish, kimyoviy tafakkurni shakllantirishdir. Dasturlar yordamida o'rganish qanday ta'lim natijalariga erishishni oldindan aniqlash, ularni rejalashtirish imkonini beradi. Shunday qilib, ta'lim jarayonini boshqarish imkoniyatlari va uning natijalarini bashorat qilish sezilarli darajada oshadi.

Dasturlashtirilgan ta'lim g'oyalari birinchi marta amerikalik psixologlar B. Skinner [22] va N. Krouder [23] qo'llanmalarida ifodalangan. Ilk chiziqli va tarmoqli ta'lim dasturlarini yaratishda g'oyalar nafaqat bildirildi, balki aniq amalga oshirildi. Mamlakatimizda dasturlashtirilgan o'quv dasturlari H. Ergashev [24], A.Iskandarov [25] va boshqa bir qator kimyo o'qitish metodikasi bo'yicha mutaxassislar tomonidan ishlab chiqilgan.

Uslubiy va o'quv adabiyotlari tahlili kimyoning nazariy tamoyillarini o'rganishda dasturlashtirilgan ta'limdan foydalanish bo'yicha konsensus yo'qligini ko'rsatdi. Ammo undan ko'nikmalarni rivojlantirish va ko'nikmalarni shakllantirish, xususan, kimyoviy masalalarni yechish uchun foydalanish masalasida ma'lum bir fikr birligi kuzatiladi [26]. Dasturlashtirilgan ta'lim shaxsiy kompyuterlarning keng qo'llanilishidan keyin ikkinchi hayotni oldi. Shaxsiy kompyuter uchun moslashtirilgan o'quv dasturlashtirilgan qo'llanmalariga misol sifatida tadqiqotda "Kimyo: maktab o'quvchilari uchun (Noorganik moddalarning asosiy sinf birikmalariga oid masalalarni proporsiya usuli yordamida yechishni o'rgatishda interaktiv usuldan foydalanish) o'z-o'zini o'qitish" elektron nashr (EN) QDU "Organik va noorganik kimyo" kafedrasida ishlab chiqilgan dasturni misol qilish mumkin. Ushbu elektron nashrdan foydalangan o'quvchi yechimning alohida kichik bosqichlarini bajarish bosqichlarini o'rganish orqali masalalarni yechishni o'rganadi, [27].

O'quvchilarning mustaqil ishi. So'nggi paytlarda kimyo fanini o'rganishda o'quvchilarning mustaqil ta'lim ishlari salmog'ini oshirish zarurati kuchaymoqda. Bu strategiya va ta'limning o'zgarishi bilan bog'liq bo'lib, uning asosiy natijasi uning bilimlar yig'indisini

o'zlashtirish emas, balki o'rganish subyektini rivojlantirishdir. O'quvchilar tobora muammoli masalalarni mustaqil yecha oladigan vaziyatlarga qo'yilmoqda. O'qituvchining vazifalari ham tubdan o'zgarib bormoqda, u o'quvchilar bilan birgalikda tobora ko'proq tadqiqotchi, dasturchi, tashkilotchi, maslahatchiga aylanib bormoqda[28], P. Orjekovskiy ta'kidlaydi: "O'shanda o'qituvchilar ijodiy jarayonni qanday boshqarayotganini kuzatar ekanmiz, ko'p hollarda o'quvchilar ishidagi mustaqillik sezilarli darajada kamayib borayotganini payqadik. O'qituvchilarning eng ko'p uchraydigan xatosi o'quvchilarga o'z variantini va yechim tezligini yuklashdir shuningdek yordamning o'quvchilar duch keladigan muammoli vaziyatga mos kelmasligi sifatida" qaraladi. [29].

O'quvchilarning mustaqil ishi har doim kimyoviy masalalarni yechishda ko'nikma va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishning asosiy shakli bo'lgan va hozir ham shundaydir. Ta'limning bu turi o'quvchidan qat'iyatlilikni, maqsadga erishishda tirishqoqlikni, xatolarni tekshirish usulidan foydalanib, oxirigacha borish qobiliyatini talab qiladi. Yaxshi darsliklar va masalalar kitoblar mavjud bo'lsa ham, o'qituvchi ko'magida har bir o'quvchi mustaqil ravishda samarali ishlay olmaydi. Kimyoviy masalalarni yechishni o'rganishning bu shakli o'quvchidan nafaqat yetarli darajada yaxshi qobiliyatlarni, balki ma'lum bir vaqtni va maqsadga erishish uchun harakat qilish qobiliyatini ham talab qiladi. Mustaqil ishlagan holda, o'quvchi masala kitoblaridan namuna sifatida berilgan kimyoviy masalalar yechimlarini tahlil qilish, ularsiz namunalar yordamida masalalar yechish orqali yuqori natijalarga erisha oladi. O'z oldiga qo'ygan maqsadni yaxshi anglagan, unga intilayotgan insonning bu yo'ldan borishi mutlaqo tushunarli. Bundan tashqari, u yetarli vaqt va bilimga ega bo'lishi kerak. Ma'lumki, maktablarda bunday o'quvchilar kam, ularning ta'lim olish maqsadlari kimyo fanidan yiroqdir. Mustaqil ishlashda o'quvchilar yuqorida qayd etilgan barcha usullardan foydalanishlari mumkin: bu tarqatma materiallar bilan, o'qituvchilar bilan, kichik guruhlarda, dasturlashtirilgan qo'llanmalar bilan ishlash. Ularning harakatlarining natijalari bevosita o'zlarining qobiliyatlari, mehnatsevarligi va o'qishlarida foydalanishlari mumkin bo'lgan imtiyozlarga bog'liq bo'ladi[30]. Kimyoviy masalalarni yechishni o'rgatishda qo'llaniladigan mustaqil ish usullari ancha xilma-xildir.

To'g'ridan-to'g'ri va teskari masalalarni o'z-o'zidan tuzish. Oldin sanab o'tilgan ta'lim shakllaridan foydalanganda o'quvchilar to'g'ridan-to'g'ri va teskari masalalarni tuzishdan muvaffaqiyatli foydalanishlari mumkin [31]. Bu faoliyat o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi va ular uchun ijodkorlik turlaridan biri hisoblanadi [32]. Masalalar tuzish nazariy bilimlarni mustahkamlash va masalalar yechish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu texnikadan foydalanish o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, qiyinchiliklarni mustaqil yengish odatini, o'ziga ishonchni rivojlantiradi [33]. O'quvchilar to'g'ridan-to'g'ri masalalarni yechishning to'g'riligini tekshirish uchun teskari masalalar tuzadilar.

Masalani yechishni o'zaro tekshirish. Ushbu o'quv texnikasi sinfda ham, darsdan tashqarida ham qo'llanilishi mumkin. O'z aro tekshirish jarayonida o'quvchilar bir-birlari bilan masalaning yechimini bir necha marta takrorlaydilar. Ular buni muhokama qiladilar va tahlil qiladilar va o'z aro o'rganish amalga oshiriladi, bu ham maslahatchi sifatida ishlaydigan, ham o'quvchi rovida qolishda davom etayotgan shaxs uchun aniq foyda keltiradi. Shu tarzda ishlayotgan o'quvchilar barcha sinfdoshlari va o'qituvchisi oldida qobiliyatsiz bo'lib ko'rinishidan qo'rqmasliklari, boshqa sharoitlarda bilishga jur'at eta olmaydigan savollarni tez-

tez berishlari ham muhimdir [34]. Ushbu texnikadan foydalanish o'quvchilarning ish yukini sezilarli darajada oshiradi, chunki ular muhokama qilishdan oldin ikki barobar ko'p masalalarni yechishga majbur bo'ladilar.

Repetitor yordamida o'qitish. Kimyoviy masalalarni yechish eng yaxshisi repetitor bilan mashg'ulotlarda o'rgatiladi. Oldin sanab o'tilgan barcha ta'lim shakllaridan bu eng samarali hisoblanadi, chunki u yuqorida aytilganlarning afzalliklarini o'quvchilarning psixikasi va bilimlarining individual xususiyatlarini maksimal darajada hisobga olgan holda birlashtiradi. Darhaqiqat, bu o'qitish usulining kamchiliklari yo'q, faqat bitta narsa — o'qitishning yuqori narxidan tashqari. Yaxshi repetitor o'quvchini nafaqat og'zaki tushuntirish usullaridan, masalan, evristik suhbatdan, ma'ruza elementlaridan foydalangan holda qo'llab-quvvatlaydi. Ularni sxemalar, chizmalar, kimyoviy tajribalar, masalalar yechishning turli usullarini ko'rsatish, o'quvchini mustaqil ishlarga jalb qilish bilan birlashtiradi. Agar kerak bo'lsa, o'quv materiali bir necha marta takrorlanadi. Darhaqiqat, repetitor o'quvchining kimyoviy tafakkurini shakllantiradi, o'quvchi tomonidan kimyoviy hodisalarning mohiyatini anglash orqali o'qitishda yuqori natijalarga erishadi, uning fikr ishini uyg'otadi, o'z kuch va imkoniyatlariga ishonchni rivojlantiradi, haqiqatda zarur bo'lganda ularga yordam beradi. Ba'zi o'quvchilar uchun repetitor bilan 2-3 dars birga bo'lish o'z tengdoshlari bilan va kelajakda masalalarni muvaffaqiyatli yechish uchun yetarli.

Адабиётлар/Литература/References:

1. O'zbekiston respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida»gi №O`RQ–637 qonuni" //“O'zbekiston respublikasi qonun hujjatlari to'plami”, 2020 yil 28-sentyabr, 37-38-son, 419-modda.
2. O'rta umumiy ta'lim to'g'risida nizom . Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 marttagi 140-son. (O'zbekiston respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 11-son, 167-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 22.02.2018 y., 09/18/134/0809-son, 05.06.2018 y., 09/18/410/1304-son; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 30.09.2019 y., 09/19/821/3833-son; 10.03.2020 y., 09/20/132/0271-son; 29.09.2020 y., 09/20/593/1340-son; 28.04.2021 y., 09/21/243/0388-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 04.06.2021 y., 09/21/345/0522-son, 26.10.2021 y., 09/21/656/0996-son; 05.04.2022 y., 09/22/153/0266-son; 22.07.2022 y., 09/22/396/0656-son)
3. И.Н.Габрусиева, С.В.Суматохин. /Программы для общеобразовательных учреждений./ Химия в школе 8-11 кл. 3-е изд., стереотип. - М.: Дрофа, 2002. - 288 с.
4. Н. Р. Файзуллина. Об использовании в обучении деятельностного подхода// Химия в школе. 2003. - № 3. - С. 19 - 21.
5. М. В. Зуева .Развитие учащихся при обучении химии. Пособие для учителей. М.: Просвещение, 1978. -190 с.
6. И. Н. Семенов Экспресс - учебник по решению химических задач. -СПб: Химиздат, 2001.-128 с.
7. И. И. Ильясов Общее представление об учении как деятельности: Теории учения. Хрестоматия. Часть I.
8. Отечественные теории учения. - М. : Редакционно- издательский центр «Помощь», 1996.- С. 95-97.
9. М. С.Пак Алгоритмы в обучении химии. -М.: Просвещение, 1993. - 63 с.
10. M.F.Nishonov, O.O'. O'rinova Kimyodan masalalar echish bilimlarni egallash va mustahkamlashning muhim omili ekanligi. Mejdunarodniy nauchniy jurnal № 15(100), chast 2 «Novosti obrazovaniya: issledovanie v XXI veke» Noyabr, 2023 893-900 b.

11. А. А. Карпова Качественные задачи по теме "Изомерия" // Химия в школе. 2002.-№ 5. - С. 51 - 55.
12. Е. А. Шишкин. Актуализация обучения решению задач при подготовке учителя химии // Проблемы и перспективы развития химического образования: Материалы Всерос. науч. конф. - 29 сент. - 3 окт. 2003 г. - Челябинск: Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та, 2003. - С. 140 - 142.
13. R.M.Umarzakova K.O`Komilov. Kimyo fanidan masalalar echish darslarida komp`yuter texnologiyalari elementlaridan foydalanish// Academic Research in Educational Sciences Volume 3.Issue 4 2022.984-989 b.
14. В. В. Гузеев .Групповая деятельность учащихся в образовательном процессе// Химия в школе. 2003, - № 2. - С. 15 - 25.
15. S.A. Ismailov Kimyo fanini o`qitishda hamkorlikda o`qitish texnologiyasi va kichik guruhlarda ishlash, spinner metodidan foydalanishning ahamiyati Academic Research in educational sciences. volume 2 | ISSUE 1 | 2021 ISSN: 2181-1385 www.ares.uz 514-522 b
16. A.Y.Iskandarov.Kimyodan masalalar echish metodikasi Toshkent -2019. 220 b.
17. П. А.Оржековский. Какую творческую задачу предложить ученику // Химия в школе. 1996. - № 5. - С. 38-41.
18. <https://www.coursehero.com/file/94246747/8-sinf-kimyo-fanidan-testlar-0doc/>
19. Д.Б. Эльконин Избранные психологические труды: Проблемы возрастной и педагогической психологии.- М.: Международная педагогическая академия, 1995.- 219 с.
20. S.I.Mirhayitova Pedagogik texnologiya O`quv qo`llanma Toshkent -2020 200 b
21. T. Karimov Kimyodan testli trening 7-sinf Ximiya, Fan va ta`lim 2010 Tafakkur 64 b.
22. B.Davronbek. Kimyo fanidan 3D texnologiyalarga asoslangan interaktiv o`quv qo`llanma yaratish. Bajarilish muddati: 01.02.2021-31.01.2023 <https://nuu.uz/kimyo-fanidan-3d-texnologiyalariga-asoslangan-interaktiv-oquv-qollanma-yaratish/>
23. Б. Ф. Скиннер. Наука об учении и искусство обучения: Программированное обучение за рубежом - М.: 1968. - С. 32 - 46.
24. Н. Краудер О различии между линейным и разветвленным программированием: Программированное обучение за рубежом - М.: 1968. - С. 58 - 67.
25. H.Ergashev. <https://www.youtube.com/watch?v=GKggjPAjSfw>
26. A.Y.Iskandarov Kimyodan masalalar yechish metodikasi 2015 yil 17 dekabr <https://new.tdpu.uz/majmua/?fanlar=1581>
27. Е. Е. Минченков. Об изучении количественных отношений в химии //Химия в школе. 1984. - № 3. - С. 29 - 31.
28. Sh.S.Ajiniyazova, B.M.Bekpolatova ,K.K.Uteniyazov The Use of Information Technologies in Teaching Solving Problems Related to The Main Class Compounds of Inorganic Substances at School Journal of Advanced Zoology JAZ INDIA ISSN: 0253-7214 Volume 44 Issue S-6 Year 2023 Page 1182:1188 1182-1188 b
29. Ch.F. Abdullayeva. Darsni tashkillashtirishda o`qituvchining mahorati. RESEARCH FOCUS | VOLUME 2 | ISSUE 1 | 2023 ISSN: 2181-3833 ResearchBip (14) | Google Scholar 601-604 b
30. П. А.Оржековский, Н. В.Богомолова, В. Н. Давыдов, Т. Е.Сушина. Обучение учащихся решению экспериментальных творческих задач // Химия в школе. 1993. - № 5. - С. 67-71.
31. Л. Г. Мелехова Метод пошаговой детализации при решении расчетных задач // Химия в школе. 2001. - № 8. - С. 23 - 26.
32. Л. Г. Лазыкина, В. С. Полосин. Взаимно обратные задачи по химии "Методика обучения химии в средней и высшей школе" // Изд-во МГПИ им. В.И. Ленина, - М.: 1974. - С. 60 - 65.
33. А. А. Леонтьев. Деятельный ум: (Деятельность, знак, личность) - М.:Смысл, 2001.-380 с.

34. Е. В. Быстрицкая Составление и решение расчетных задач с прикладным содержанием // Химия в школе. 2000. - № 7. - С. 56 - 59.
35. F.F.Kasimov Masalani muhokama qilib echish orqali o`quvchilarda hulosa chiqarish ko`nikmasini shakillantirish..Scientific progress.Volume 2 ISSUE 7 2021.1038-1046 b.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 7 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).